

У другой палове 1980 гадоў Карцюк бярэ актыўны ўдзел у беларускім жыцці Гродна, ягоныя артыкулы хвалявалі грамадскасць...

А. Карцюк: Іду пісаць кніжкі

Некалькі месяцаў у Беларусі не сціхала прапагандысцкая шуміха вакол ветэранаў Другой сусветнай вайны. Але хіба ні разу афіцыйныя сродкі масавай інфармацыі не згадалі тых беларускіх франтавікоў, што не толькі ваявалі супраць фашызму, але пасля вайны былі беларусамі паводле свайго паклікання і працы. Сярод такіх і Аляксей Карцюк, асоба, якая лучыла Беласточчыну і Гродзеншчыну. А між тым, у красавіку бягучага года споўнілася 85 гадоў з дня нараджэння пісьменніка. Дата гэтая была ўзгадана толькі ў недзяржаўных беларускіх асяродках.

Гаворыць Іна Карцюк, удава пісьменніка: „Сёння чамусьці актуалізуюць і сеюць у памяць новых пакаленняў міфы пра Карцюка, якія «фэрыкавалі» ўчарашнія чыноўнікі. Ці міфы, ці зусім нічога чалавечага не ўспамінаюць, нібы Карцюка зусім не было. Нязручным, нявыгадным для чыноўнікаў быў Аляксей Карцюк, наіўны праўдалюбец. Меў свае погляды, сваю стратэгію паводзін, свае інтэрпрэтацыі ў ацэнцы падзей”.

Нарадзіўся Аляксей Карцюк 14 красавіка 1920 г. у вёсцы Страшава, што паблізу Гарадка. Паходзіў ён з сялянскай сям’і, бацька быў сябрам КПЗБ. У 1934 годзе скончыў сямігодку, далей навучаўся ў польскай гімназіі ў Вільні. У 1939 г. гімназію зачынілі, Аляксею давалося ехаць у Навагрудскую педагагічную вучальню. Калі пачалася нямецка-савецкая вайна, Карцюк падаўся ў партызаны. У снежні 1942 г. ён трапіў у нямецкі палон, далей яго чакаў фашыстоўскі канцлагер Штутгаф. Пазней гэты факт біяграфіі неаднаразова адгукнецца ў жыцці Карцюка. З канцлагера ў 1943 г. Аляксею цудам удалося ўцячы.

Іна Карцюк: „Аляксей усё жыццё памятаў, што ў Штутгафе ён быў нумарам 22 584... Так, яму пашанцавала, ён збег з гэтага пекла. Дапамог пасля ўцёкаў яму англічанін, палонны, які працаваў у нямецкага баўэра, у стадолю якога трапіў Аляксей ноччу: даў паесці, даў адзежу і troхі грошай на цягнік”.

Вярнуўшыся дамоў, Карцюк разам з маці і бацькам зноў пайшоў у партызаны, неўзабаве сарганізаваўшы з моладзі атрад імя Кастуся Каліноўскага. Пра тое, як ваяваў гэты атрад можна знайсці звесткі ў дакументальным альбоме „Зямля беластоцкая прыпамінае”. У жніўні 1944 г. Карцюк быў ужо ў рэгулярных войсках Чырвонай Арміі, дайшоў з баімі да Берліна. У адной з бітваў за Рэйхстаг атрымаў цяжкае раненне, перанёс чатыры аперацыі і хоць страціў адно лёгкае, застаўся жыць.

Пасля вайны Карцюк паступіў на вучобу ў Гродзенскі педагагічны інстытут на аддзяленне англійскай мовы, якое скончыў у 1949 г. Нейкі час працаваў загадчыкам аддзела адукацыі ў Сапоцкіне, пазней дырэктарам сямігадовай школы ў вёсцы Біскупцы Ваўкавыскага раёна. Далей была журналісцкая праца ў Гродне. Вакол Карцюка ў 1960-х гадах у горадзе над Нёманам паўстаў нефармальны асяродак інтэлігенцыі, у якім выразна вылучаліся яшчэ

Фота з архіва жонкі Аляксея Карцюка — Іны

дзве асобы — Васіль Быкаў (ён тады працаваў у „Гродненскай правде”) і таленавіты гісторык Барыс Клейн (у апошняга аўтару гэтых радкоў пашчасціла навучацца).

Барыс Клейн, які цяпер жыве ў ЗША, нядаўна надрукаваў свае ўспаміны пра гродзенскую тройцу. Вось што ён піша: „Атмасфера, што ўсталявалася ў нашай «групе», не была атручаная ўзаемным недаверам. Але і ідылічнай не была таксама. Мы супастаўлялі нашы ацэнкі навакольнай рэчаіснасці, падзеяў мінулага, літаратурных густаў... Гэта падтрымлівала высокі тонус духоўнага жыцця, абсалютна несумяшчальны з тыповым афіцыйзам”. У эпіцэнтры сяброўскай групы быў Карцюк, які распаўсюджваў нелегальную літаратуру, ліставаўся з вядомым расійскім дысідэнтам Салжаніцыным.

У чэрвені 1969 года старшыня КДБ СССР Юрый Андрэаў накіраваў у ЦК КПСС дакладны ліст, які датычыў гродзенцаў: „Крамольнік”. Вось вытрымкі з яго: „Комитет государственной безопасности Белоруссии располагает данными о политическом нездоровом настроении белорусских писателей Карцюка и Быкова... Карцюк нелегально распространяет среди своих знакомых различные пасквили... Взгляды Карцюка в определённой степени разделяет Быков, автор тенденциозной повести „Мёртвым не баліць”... КГБ Белоруссии с санкции ЦК Компартии республики готовятся мероприятия, направленные на разоблачение возможных враждебных акций со стороны названных лиц”.

Пятрусь Макаль, яшчэ адзін выхадзец з Беласточчыны, напісаў невялікі верш „Гродзенская патэльня” наступнага зместу:

*Тут штодзень дыміць азотнатукавы,
Копачь індустрыі несучы,
Тут штодзённая Быкава застуквалі
Абласнога ранга стукачы...
Тут за праўду на агонь пякельны,
Быццам трапяткога шчупака,
Цягнуць на гарачую патэльню,
Смажаць Аляксея Карцюка.*

Зразумела, што верш гэты не мог быць надрукаваны ў той час, яго Макаль проста падарыў на паперцы жонцы Карцюка. Вакол Карцюка ўвесь час гуртаваліся маладыя твор-

цы. З успамінаў Дануты Бічэль-Загнетавай: „Яго не прасілі. Ён сам праяўляў ініцыятыву, апекаваўся, браў нашы вершы, перадрукоўваў, вазіў у сталіцу, выбіваў для нас запрашэнні на з’езды, хадзіў да начальства, каб уладкаваць нас. Арганізоўваў сходы, сустрэчы, паездкі... Нам, каго ён цягнуў за вушы, каб падрасталі і займалі годнае месца ў літаратуры, Карцюк застаўся ў памяці Дон Кіхотам, які шэрае жыццё імкнуўся ператварыць у незабыўную цікавую прыгоду”.

У 1972 годзе Карцюк быў выключаны з КПСС паводле абвінавачвання ў нацыяналізме і кулацкім паходжанні. Да ўсяго яму „прышылі” хлусню пра тое, што Карцюк насамрэч не ваяваў і нават супрацоўнічаў з фашыстамі падчас знаходжання ў канцлагеры.

Барыс Клейн піша: „Карцюка ў любы момант маглі арыштаваць. Аднойчы Быкаў нават паверыў у безвыходнасць і канстатаваў наступнае: «Сядзеў ты ў польскай турме, нямецкай, цяпер уцякуць цябе і ў нашу. Абклалі з усіх бакоў». Васіль нават дагаворваўся з расійскімі сябрамі-пісьменьнікамі, каб схаваць Карцюка на некаторы час у псіхбальніцу — каб хоць так, праз знаёмых дактароў, здабыць сябру «ахоўную грамату». На гэта Карцюк не пайшоў”.

Ужо пазней стала вядома, што лагерныя дакументы былі сфальшаваныя супрацоўнікамі КГБ Фаміным і Клімовічам. Цягам трох гадоў Карцюк не мог нікуды ўладкавацца на працу. Урэшце ўдалося прабіцца да першага сакратара ЦК Кампартыі БССР Пятра Машэрава. Той доўга разбіраўся, але ўрэшце дапамог.

Іна Карцюк кажа: „Усё жыццё разважаю, што гэта было: маральныя матывы? Акт хрысціянскага сумлення, пакаяння? Ці прадчуванне сацыяльнай катастрофы, спозненае гістарычна, але ж выяўленае імкненне да кампрамісу з часткай творчай інтэлігенцыі?” **Трэба адзначыць, што сябры і калегі не пакінулі Карцюка ў бядзе. Пасля выключэння з партыі, Максім Танк не даў выключыць яго з Саюза пісьменнікаў. Кажуць, што разам з Янкам Брылём, ён хадзіў па гэтаму пы-**

танню ў ЦК. Не застаўся ў баку і Васіль Быкаў (у свой час Карцюк таксама бараніў сябра).

Іна Карцюк: „Трэба сказаць, што Васіль, яго Надзея Андрэеўна, потым Грына Міхайлаўна пазычалі грошы, каб не загінулі нашы дзеці, гаварылі чалавечыя словы. За гэтую падтрымку ў паўсядзённасці, за тое, што рабілі гэта тактоўна, нават мякка („Аддасце, калі зможаце!”. Аддалі... Таму што ацалелі) я і сёння ўдзячна гэтым людзям”.

Адна з самых цікавых старонак жыцця Карцюка звязана з Беларускаму музеем гісторыі рэлігіі, які значны час размяшчаўся ў колішнім Гродзенскім манастыры Раства Багародзіцы. Карцюк быў першым дырэктарам музея (у 1977-1981 гадах). Гаворыць Ніна Ляшчонак, гадоўна захавальніца сховішчаў музея: „Ён быў вельмі далікатным чалавекам, ніколі не падвышаў на нас голас, не паграбаваў тэрміновых вынікаў, разумеючы асаблівасці музейнай справы. Яго мяккая паграбавальнасць была нейкага асаблівага кшталту. Карцюк заразіў нас ідэяй збіральніцтва экспанатаў, экспедыцыі былі сама цікавай часткай нашай працы, прытым Карцюк вельмі хваляваўся за нас, як за дзяцей, апекаваўся намі. Ён навучыў нас не баіцца чыноўнікаў і міністраў, дзякуючы яго кіраванню, мы былі самастойнымі і незалежнымі. У яго заўсёды было мала часу, можа таму ён быў такім хуткім і пореткім, не любіў, калі яго адцягвалі ад працы. Але ў вачах заўсёды была глыбокая задуманнасць. Калі Карцюк звальняўся з музея, сабраў нас і сказаў: „Я іду пісаць кніжкі”.

У другой палове васьмідзесятых гадоў ужо мінулага стагоддзя Карцюк бярэ актыўны ўдзел у беларускім грамадскім жыцці Гродна, ягоныя вострыя публіцыстычныя артыкулы хвалявалі грамадскасць. Бюро Гродзенскага абласнога камітэта нават прыняло адмысловую пастанову, у якой гаварылася: „Карцюком суб’ектыўна, адносторонне пазначана освободительная миссия Красной Армии в сентябре 1939 года, по-своему трактуется отношение жителей к воинам и ход коллективизации в 40-50-е годы”. Неўзабаве ў камуністычным ідэалагічным рупары — часопісе „Политический собеседник” выходзіць брудны пасквіль. Карцюк падае на часопіс у суд і ў красавіку 1991 года выйграе працэс (па сённяшніх часах цяжка паверыць, што ў Беларусі была такая адліга, што можна было дабіцца праўды праз суд!). Праз тры дні пасля справядлівага выраку Карцюк выходзіць з КПСС. Не стала пісьменніка 14 ліпеня 1992 года. Праз колькі месяцаў у Мінску памёр Міхась Ткачоў. Горад над Нёманам, страціўшы гэтых духоўных волатаў, нібы асірацеў. Пасля смерці Аляксея Карцюка гродзенскі кампазітар і паэт Яўген Петрашэвіч напісаў песню, якая канчаецца так:

*Будзе вецер абдымаць і песьціць
Белу Русь, матулю, у вяках.
Ёсць у Гродне ласкавая песня,
Толькі не хапае Карцюка.*

Уладзімір Хільмановіч